

Katarzyna Nowacka-Bandosz

Handel usługami na świecie i w Polsce w latach 2005–2015

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 47/1, 205-215

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Nowacka-Bandosz*

Uniwersytet Szczeciński

HANDEL USŁUGAMI NA ŚWIECIE I W POLSCE W LATACH 2005–2015

STRESZCZENIE

Celem artykułu była próba oceny przekształceń strukturalnych w polskim eksporcie usług na tle globalnych tendencji na początku XXI wieku. Badania wskazują na rosnącą na świecie rolę usług nowoczesnych, które charakteryzowały się relatywnie większą (niż usługi tradycyjne) odpornością na negatywne oddziaływanie globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego. Dotyczyło to również Polski i wiązało się również z dopasowywaniem naszej oferty eksportowej do rosnącego zapotrzebowania na usługi nowoczesne. Kontynuowanie modernizacji struktury polskiego eksportu powinno być jednym z ważniejszych celów długookresowej strategii rozwoju Polski.

Słowa kluczowe: międzynarodowy handel usługami, globalny kryzys finansowo-gospodarczy

Wprowadzenie

Koniec pierwszej dekady XXI wieku był trudnym okresem dla gospodarki światowej. Wybuch globalnego kryzysu finansowego w 2008 roku przeniósł negatywne skutki w sferze realnej, oddziałując na międzynarodowy handel usługami.

* Adres e-mail: knowacka@wneiz.pl.

Celem artykułu jest próba oceny przekształceń zachodzących w strukturze polskiego eksportu usług na tle tendencji rozwoju światowego handlu w latach 2005–2015. Analizę przeprowadzono w odniesieniu do usług czystych, zgodnie z wytycznymi Międzynarodowego Funduszu Walutowego opublikowanymi w szóstej edycji podręcznika bilansu płatniczego i międzynarodowej pozycji inwestycyjnej. Dane źródłowe pochodzą z bazy Światowej Organizacji Handlu w odniesieniu do usług rynkowych.

W pierwszej części opracowania przedstawiono tendencje w handlu usługami ogółem na świecie i w Polsce w latach 2005–2015. W drugiej ukazano prawidłowości rozwoju usług transportowych, podróży zagranicznych, usług związanych z dobrami fizycznymi oraz pozostałych usług w wymianie międzynarodowej. W trzeciej części opisano strukturę rodzajową obrotów usługami w Polsce.

1. Tendencje w handlu usługami ogółem

Początek XXI wieku okazał się bardzo korzystny dla gospodarki światowej i międzynarodowych obrotów usługowych (Narękwicz, 2011, s. 83). Okres ten sprzyjał także polskim eksporterom usług. W latach 2005–2008 średnie roczne tempo wzrostu globalnego handlu usługami wyniosło 15%, a w Polsce – blisko dwukrotnie więcej. W rezultacie tendencją wzrostową charakteryzował się przypadający na Polskę odsetek globalnego eksportu usług – z 0,7% w 2005 roku do prawie 1% w 2008 (por. tab. 1).

Tabela 1. Światowy i polski eksport usług ogółem w latach 2005–2015 (%)

Wyszczególnienie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dynamika światowego eksportu (2008 = 100)	66	74	89	100	89	97	110	113	120	128	120
Dynamika polskiego eksportu (2008 = 100)	47	59	83	100	82	92	108	110	117	126	114
Udział Polski w światowym eksporcie (świat = 100)	0,70	0,77	0,90	0,96	0,89	0,92	0,95	0,93	0,94	0,95	0,91

Źródło: opracowanie własne na podstawie WTO (2016a).

Pod koniec pierwszej dekady XXI wieku nastąpiło spowolnienie na światowym rynku usług. Wiązało się to z wybuchem globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego, którego symbolicznym początkiem stała się upadłość czwartego pod względem wielkości banku inwestycyjnego w Stanach Zjednoczonych (Lehman Brothers) we wrześniu 2008 roku. Problemy systemu finansowego przyczyniły się do załamania handlu na rynkach międzynarodowych (Czarny, Śledziwska, 2012, s. 23). W sferze usług odnotowano w 2009 roku spadek obrotów o 11% (w porównaniu do poprzedniego roku). Polski handel usługami skurczył się o blisko 1/5. W następnym roku kontynuowana była, występująca w latach poprzednich, tendencja wzrostowa. W roku 2011 zarówno światowe, jak i polskie usługi w pełni odbudowały poziom sprzed kryzysu, jednak tempo wzrostu handlu w następnych latach utrzymywało się na poziomie niższym niż w okresie poprzedzającym wybuch kryzysu. W latach 2010–2014 eksport zwiększał się w ujęciu globalnym już tylko o 7% rocznie, a w Polsce o 9%, zaś w 2015 roku odnotowano spadek światowego eksportu o 6% (w relacji do roku poprzedniego) i polskiego o 10%.

Zastanówmy się, jaką podatność na zmiany koniunkturalne wykazywały poszczególne rodzaje usług będące przedmiotem obrotów międzynarodowych oraz w polskim handlu zagranicznym.

2. Struktura rodzajowa światowego eksportu usług

Klasyfikacja usług zaprezentowana w artykule odnosi się do czterech głównych agregatów wyszczególnionych przez Światową Organizację Handlu na podstawie wytycznych szóstej edycji podręcznika bilansu płatniczego i międzynarodowej pozycji inwestycyjnej MFN (IMF, 2009, s. 161 i n.).

W pierwszej grupie ujęto transakcje dotyczące uszlachetniania (polegające głównie na przetwarzaniu, montażu i etykietowaniu) oraz napraw dóbr ruchomych (w tym również konserwacji) – łącznie określane mianem usług związanych z dobrami (*goods-related services*).

Następnie wyodrębniono usługi transportowe, czyli przewóz pasażerów i przemieszczanie towarów oraz pozostałe usługi wspomagające transport, takie jak przeładunek, rozładunek i załadunek towarów, a także magazynowanie i przechowywanie, usługi spedycyjne itp. Dodatkowo ujęto w tej kategorii również usługi pocztowe i kurierskie.

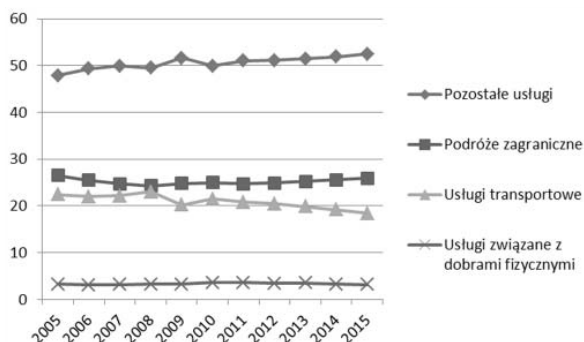
W trzeciej grupie wyszczególniono podróże zagraniczne odzwierciedlające zarówno wartość usług (w zakresie zakwaterowania, wyżywienia itp.), jak i dóbr nabywanych na potrzeby własne przez osoby podróżujące w celach prywatnych oraz służbowych (w tym również pracowników sezonowych i przygranicznych).

Z pozostałych rodzajów usług utworzono ostatnią – czwartą kategorię. Objęła ona następujące usługi: 1) budowlane, 2) ubezpieczeniowe i emerytalne, 3) finansowe, 4) opłaty z tytułu użytkowania własności intelektualnej, 4) usługi telekomunikacyjne, informatyczne i informacyjne, 6) pozostałe usługi biznesowe (w tym usługi badawczo-rozwojowe, usługi świadczone przez profesjonalistów oraz usługi techniczne, związane z handlem, a także pozostałe usługi biznesowe) oraz 7) usługi dla ludności, audiowizualne, kulturalne i rekreacyjne.

Spośród wymienionych czterech głównych kategorii najważniejszą rolę na międzynarodowym rynku odgrywały usługi pozostałe. Notowany od lat 90. XX wieku niemal systematyczny wzrost ich znaczenia był jedną z głównych tendencji wyznaczających rozwój światowego handlu również na początku XXI wieku. Pod koniec jego pierwszej dekady usługi pozostałe odpowiadały już za ponad połowę globalnego eksportu i nadal lekko zwiększały swój odsetek. Jednocześnie łagodną tendencją spadkową charakteryzowały się w wymianie międzynarodowej podróże – z blisko 27% w 2005 roku do 24% w 2008 roku (por. rys. 1). Względnie stabilne były w tym okresie usługi transportowe, na które przypadało około 22–23% globalnego eksportu. Z kolei usługi związane z dobrami fizycznymi generowały symboliczne 3% eksportu.

Wybuch globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego pod koniec ubiegłej dekady skutkował pogorszeniem koniunktury w gospodarce światowej, który najsilniej przełożył się na sytuację w usługach transportowych. W roku 2009 ich eksport „skurczył się” o ponad 1/5 (por. tab. 2). Wynikało to z silnego bezpośredniego powiązania tych usług z międzynarodowym handlem towarowym, który wówczas odnotował podobne załamanie (Borchert, Matto, 2009, s. 6). Negatywne skutki tej zależności ponownie wystąpiły w 2015 roku, gdy globalna wartość wpływów z usług transportowych spadła o 10% (a towary – o około 13%). W rezultacie usługi transportowe najbardziej straciły na znaczeniu w analizowanym okresie. O ile w 2005 roku stanowiły ponad 22% globalnego eksportu, to w 2015 roku – około 18%.

Rysunek 1. Struktura światowego eksportu usług (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie WTO (2016a).

Mniejsze spadki odnotowano na międzynarodowym rynku usług związanych z dobrami fizycznymi. Zarówno w 2009, jak i w 2015 roku eksport zmniejszył się o 9%, przy czym nie miało to większego wpływu na strukturę światowego handlu, gdyż usługi uszlachetniania i napraw odgrywały – jak wspomniano – niewielką rolę w wymianie międzynarodowej.

Tabela 2. Dynamika światowego eksportu usług (% , rok poprzedni = 100)

Lata	Usługi związane z dobrami fizycznymi	Usługi transportowe	Podróże zagraniczne	Pozostałe usługi
2009	91	78	91	93
2010	118	116	109	105
2011	111	109	112	116
2012	100	102	104	103
2013	106	103	107	107
2014	102	103	108	108
2015	91	90	95	95

Źródło: opracowanie własne na podstawie WTO (2016a).

Kryzys finansowo-gospodarczy wywarł również wpływ na usługi związane z podróżami zagranicznymi. W roku 2009 ich globalna wartość zmniejszyła się o około 9%. Odnotowany ponownie spadek wpływów w 2015 roku wyniósł 5%. Wiązało się to jednak bardziej z wahaniami kursów walutowych niż spadkiem po-

pytu turystycznego (WTO, 2016b, s. 28). W okresie 2009–2015 odsetek globalnych wpływów dewizowych przypadających na podróże zagraniczne był stabilny i zawierał się w przedziale około 25–26%.

Jak wspomniano, najważniejszą rolę w wymianie międzynarodowej odgrywały usługi pozostałe. Okazały się również względnie odporne na wahania koniunkturalne. Wybuch globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego przyniósł niewielkie i przejściowe pogorszenie wyników w handlu tymi usługami. W roku 2009 eksport uległ obniżeniu o 7%, co zostało niemal w całości „odrobione” już w kolejnym roku. Podobnie jak w przypadku wcześniej omówionych rodzajów usług, także usługi pozostałe odnotowały ponowny spadek wartości w 2015 roku – jednak tylko o 5%. Ponadto, uwzględniając całą minioną dekadę, wpływy z eksportu usług pozostałych zwiększyły się ponad 2-krotnie. Skutkowało to tendencją wzrostową udziału analizowanych usług w światowym eksporcie. Na koniec 2015 roku stanowiły one blisko 53% światowego handlu.

Poprawa pozycji zajmowanej przez usługi pozostałe w strukturze międzynarodowych obrotów spowodowana była szybkim tempem rozwoju nowoczesnych usług. Ich umiędzynarodowieniu sprzyjały procesy związane z offshoringiem i outsourcingiem (Milberg, Winkler, 2010, s. 6). Dotyczyły zatem usług pełniących funkcje wspierające w działalności przedsiębiorstw, takich jak: prawne, księgowo-doradztwo w zakresie zarządzania i public relations, usługi marketingowe, w zakresie badania rynku oraz opinii publicznej (Drake-Brockman, Stephenson, 2012, s. 22). Tego rodzaju usługi, zaliczane do tak zwanych pozostałych usług biznesowych, odgrywały najważniejszą rolę w strukturze usług pozostałych. Generowały w badanym okresie średnio około 42% wpływów (por. tab. 3).

Na drugim miejscu znajdowały się od 2009 roku usługi telekomunikacyjne, informatyczne i informacyjne. Systematyczny wzrost ich znaczenia – również w warunkach globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego – powiązać należy z rozwojem offshoringu i outsourcingu. Niemal systematycznie rosnący eksport generowały bowiem również firmy przenoszące realizację usług IT do tańszych lokalizacji. W analizowanym okresie odnotowano tylko niewielką korektę wpływów z tytułu handlu tymi usługami – w 2009 roku o 4%, a w 2015 – o 2%. W ogólnym ujęciu były to jednak lata bardzo korzystne dla eksporterów tych usług – wpływy zwiększyły się rekordowo, czyli 2–3-krotnie. Skutkowało to wzrostem udziału analizowanej grupy w strukturze usług pozostałych odpowiednio z 16,7% do blisko 1/5.

Tabela 3. Struktura i dynamika eksportu usług pozostałych na świecie (%)

Lata	Usługi budowlane	Usługi ubezpieczeniowe i emerytalne	Usługi finansowe	Opłaty z tytułu użytkowania własności intelektualnej	Usługi telekomunikacyjne, informatyczne i informacyjne	Pozostałe usługi biznesowe	Usługi dla ludności, audiowizualne, kulturalne i rekreacyjne
Struktura (usługi pozostałe = 100)							
2005	3,7	5,2	17,3	13,4	16,7	41,6	2,0
2010	4,5	5,0	17,4	12,6	17,6	41,8	1,8
2015	3,6	5,0	16,7	11,9	19,1	42,0	1,6
Dynamika eksportu (rok poprzedni = 100)							
2009	92	99	89	96	96	92	94
2010	98	95	106	109	105	107	114
2011	110	115	114	114	116	118	113
2012	102	105	99	101	106	103	109
2013	101	107	108	106	108	107	106
2014	108	108	105	104	109	108	101
2015	85	93	98	97	98	94	91

Źródło: opracowanie własne na podstawie WTO (2016).

Z kolei pogorszenie odnotowano w przypadku usług finansowych. Było to oczywiście bezpośrednim skutkiem globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego. W roku 2009 miał miejsce spadek globalnych wpływów ze sprzedaży usług finansowych o 11%, a w kolejnych latach dynamika sprzedaży produktów oraz usług finansowych utrzymywała się na poziomie 3-krotnie niższym niż przed kryzysem. W rezultacie udział przychodów z tytułu opłat oraz prowizji za zarządzanie aktywami finansowymi i pośrednictwo finansowe w strukturze usług ogółem charakteryzował się tendencją spadkową. O ile w 2007 roku usługi finansowe generowały około 1/5 globalnej wartości usług pozostałych, to w 2015 roku przypadało na nie 16,7% eksportu.

Na czwartym miejscu w strukturze światowego eksportu usług pozostałych plasowały się opłaty z tytułu użytkowania własności intelektualnej. Obrót tymi usługami stanowił element międzynarodowych transferów technologii i wiedzy. Ich wartość rosła niemal systematycznie z niewielką korektą w 2009 roku o 4% i w 2015 roku o 3%. W rezultacie opłaty z tytułu użytkowania własności intelektualnej stanowiły średnio około 12% eksportu usług pozostałych.

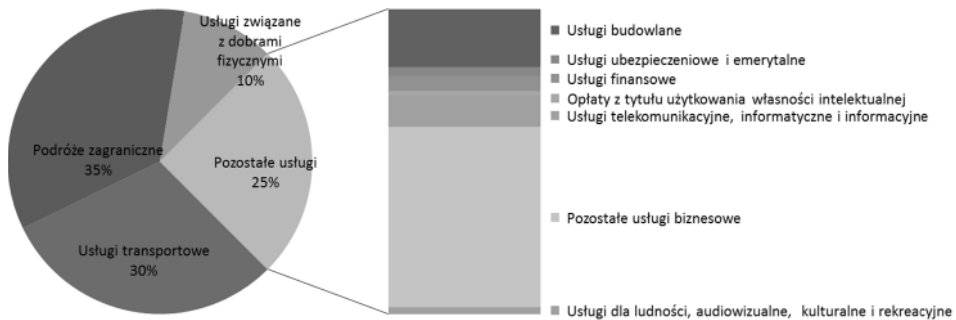
Z kolei inne rodzaje usług zaliczanych do tak zwanych pozostałych odgrywały już mniejszą rolę w handlu. Były to usługi ubezpieczeniowe i emerytalne (średnio około 5% w badanym okresie), budowlane (około 4%) oraz usługi dla ludności, audiowizualne, kulturalne i rekreacyjne (mniej niż 2%). Ponadto, w przypadku usług budowlanych oraz usług dla ludności – odsetek charakteryzował się lekką tendencją malejącą. Wiązało się to zarówno ze skutkami globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego, jak i strukturalnymi przekształceniami na światowym rynku, coraz bardziej zdominowanym przez nowoczesne usługi biznesowe.

3. Zmiany w strukturze polskiego eksportu usług

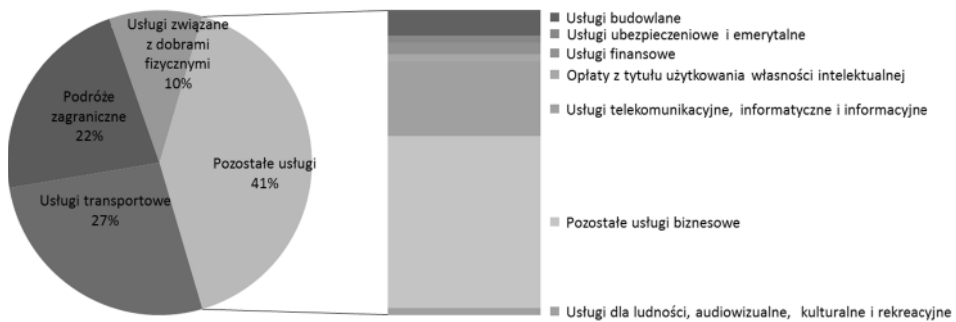
W polskim eksporcie usług tradycyjnie dużą rolę odgrywały przede wszystkim usługi związane z turystyką oraz transportem. W ostatnich latach ich rozwój napotykał na bariery wynikające z sytuacji na rynkach światowych. Przyczyniło się to do spadku odsetka przypadającego na usługi turystyczne z ponad 1/3 polskiego eksportu w 2005 roku do około 1/5 w 2015 roku. Usługi transportowe charakteryzowały się łagodniejszą tendencją spadkową (o około 3 p.p) i w ostatnich latach odpowiadały za 27% eksportu (por. rys. 2).

Wraz z malejącą rolą usług tradycyjnych relatywnie zwiększało się znaczenie w polskim eksporcie usług pozostałych. W roku 2015 generowały już one ponad 40% wpływów, podczas gdy w 2005 roku stanowiły tylko 1/4 eksportu. W analizowanym okresie ich sprzedaż zwiększyła się blisko aż 4-krotnie. Przyczyniały się do tego funkcjonujące w Polsce firmy z kapitałem zagranicznym, które generowały w latach 2010–2015 średnio 55,6% eksportu usług ogółem (NBP, 2016, s.17). Ich działalność wpisywała się w formułę międzynarodowego outsourcingu oraz offshoringu (Gal, 2014, s. 71). Tworzone w kraju nowoczesne centra usługowe obsługiwały zagranicznych zleceniodawców w zakresie procesów biznesowych oraz IT. Te pierwsze – rejestrowane jako pozostałe usługi biznesowe – generowały w analizowanym okresie średnio ponad 60% sprzedaży usług pozostałych. Natomiast usługi telekomunikacyjne, informatyczne i informacyjne były mniejsze, ale charakteryzowały się wyraźną tendencją rosnącą – z około 10% w 2005 roku do blisko 1/4 usług pozostałych w 2015 roku.

Rysunek 2. Struktura polskiego eksportu usług (%) 2005 rok

2015 rok

Źródło: opracowanie własne na podstawie WTO (2016a).

Trzecią najważniejszą kategorią spośród usług pozostałych świadczonych przez polskie podmioty na zagranicznych rynkach były usługi budowlane, jednak w ostatnich latach wyraźnie traciły na znaczeniu. W połowie ubiegłej dekady generowały około 1/5 wartości usług pozostałych, a w 2015 roku – zaledwie 8%.

Inne rodzaje nowoczesnych usług pozostałych odgrywały niewielką rolę w polskim eksporcie – zwłaszcza na tle tendencji światowych. Na usługi finansowe przypadało średnio około 4% wartości usług pozostałych, czyli ponad 4-krotnie mniej niż w strukturze światowego eksportu. Następne w kolejności usługi ubezpieczeniowe i emerytalne, a potem opłaty z tytułu użytkowania własności intelektualnej – generowały w Polsce po około 2% usług pozostałych. Były to odpowiednio ponad 2-krotnie i 5-krotnie mniejsze odsetki niż w światowym eksporcie. Z kolei odwrot-

na sytuacja występowała w przypadku usług tradycyjnych związanych z dobrami fizycznymi. Około 10% udział w polskim eksporcie był ponad 3-krotnie większy niż w handlu światowym.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań wynika, że w światowym handlu usługami dominującą rolę odgrywały nowoczesne usługi pozostałe. Wzrost ich eksportu był odzwierciedleniem rosnącego na międzynarodowym rynku zapotrzebowania na usługi biznesowe, telekomunikacyjne, informatyczne i informacyjne, usługi finansowe, a także zwiększających się opłat z tytułu użytkowania własności intelektualnej. Jednocześnie relatywnie malało znaczenie w handlu usług pracochłonnych, szczególnie transportowych, a w mniejszym zakresie – również podróży. Ponadto symboliczny był udział usług związanych z dobrami fizycznymi.

Tendencja rosnącej roli usług nowoczesnych w strukturze światowego handlu stała się jeszcze wyraźniejsza w warunkach globalnego kryzysu finansowo-gospodarczego. Działo się tak, gdyż powiązania usług tradycyjnych z międzynarodowym obrotem towarowym (szczególnie w sektorze usług transportowych) skutkowały bardzo silnymi spadkami sprzedaży. W mniejszym stopniu dotknęło to usługi nowoczesne, w przypadku których zachodzący od kilkunastu lat proces optymalizacji działalności produkcyjnej został zintensyfikowany w warunkach kryzysu. Dzięki międzynarodowemu outsourcingowi i offshoringowi firmy mogły zlecać wybrane procesy informatyczne i biznesowe do obsługi w krajach, które posiadały przewagę kosztowo-cenową. Dotyczyło to również Polski i przyczyniało do przekształceń strukturalnych w naszym eksporcie.

W rezultacie w strukturze polskiego eksportu rosła rola usług pozostałych, przy czym dotyczyło to głównie usług biznesowych i informatycznych, w świadczeniu których posiadaliśmy przewagi oparte na wykwalifikowanych i relatywnie tanich pracownikach. Wykorzystywały to firmy delegujące do Polski wybrane procesy biznesowe oraz IT. Niemniej ciągle w strukturze polskiego eksportu ważną rolę ogrywały usługi transportowe, a także podróże zagraniczne (choć z tendencją malejącą), jak i usługi związane z dobrami fizycznymi. Ten tradycyjny charakter oferty eksportowej Polski ograniczał korzyści kraju z udziału w międzynarodowym podziale pra-

cy w usługach. Skutkowało to relatywnie niską pozycją kraju na światowym rynku usług. Do jej poprawy konieczny jest rozwój nowoczesnych usług. Cel ten powinien być jednym z ważniejszych w długookresowej strategii rozwoju Polski.

Literatura

- Borchert, I., Mattoo, A. (2009). The Crisis-Resilience of Services Trade. *The Service Industries Journal*, 30 (13), 2115–2136.
- Czarny, E., Śledziewska, K. (2012). *Międzynarodowa współpraca gospodarcza w warunkach kryzysu: wnioski dla Polski*. Warszawa: PWE.
- Drake-Brockman, J., Stephenson, S. (2012). *Implications for 21st Century Trade and Development of the Emergence of Services Value Chains*. Geneva: ICTSD Working Paper.
- Gal, Z. (2014). Relocation of Business Services into Central and Eastern Europe. *Romanian Review of Regional Studies*, 10, 67–78.
- IMF (2009). *Balance of Payments and International Investment Position Manual*. Sixth Edition. Washington: International Monetary Fund.
- Milberg, W., Winkler, D. (2010). *Trade Crisis and Recovery: Restructuring of Global Value Chains*. Washington: World Bank Policy Research Working Paper, 5294.
- NBP (2016). *Bilans Płatniczy Rzeczypospolitej Polskiej za I kwartał 2016 roku*. Warszawa: Narodowy Bank Polski.
- Narękwicz, J. (2011). Globalny kryzys gospodarczy a sytuacja w polskim handlu zagranicznym w 2009 roku. *Studia i Prace WNEIZ US*, 23, 83–95.
- WTO (2016a). Trade in Commercial Services. Statistics Database. Pobrano z: <http://stat.wto.org/Home/WSDBHome.aspx?Language=E> (7.12.2016).
- WTO (2016b). World Trade Statistical Review. Geneva: World Trade Organization.